

УДК 338.24.021.8

СОЦІАЛЬНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ГРОМАДЯН: СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

Дутчак А.В.

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича

Досліджено соціальне забезпечення в Україні. Проаналізовано сучасний стан, тенденції розвитку та окреслено напрямки покращення функціонування системи соціального забезпечення в сучасних умовах, що базується на діяльності чотирьох позабюджетних фондів. Досліджено організаційно-економічні та соціальні особливості функціонування загальнообов'язкового соціального страхування, джерела формування та управління функціонування пенсійного фонду. Доведено, що система соціального забезпечення в Україні перебуває в стадії реформування, в процесі пошуку оптимальної структури основних функцій, пріоритетних напрямків діяльності на різних рівнях.

Ключові слова: соціальне забезпечення, соціальне страхування, реформування, цільові фонди, асигнування, бюджет.

Постановка проблеми. Однією з головних функцій держави є забезпечення належних умов і стандартів життя та досягнення гідного добробуту громадян. Саме у період економічної кризи в Україні бізнес, політики та соціум у цілому усвідомлюють, що першість у формуванні загальної політики має належити соціальній політиці, адже людина є не тільки головним чинником виробництва, а й найбільшою цінністю, метою економічного розвитку. Однією із складових соціальної політики є соціальне страхування, яке дозволяє наблизити сферу соціального захисту безпосередньо до працівників, їх родин і трудових колективів, забезпечити ринковий механізм її регулювання, може бути соціальним стабілізатором суспільства. Стоїть завдання віднайти ефективний механізм реформування соціального забезпечення в країні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дане питання досліджували такі вчені як В. Галаганов, В. Зубенко, В. Самчинська, Ю. Рудик, С. Калашников, Т. Кіряню, Г. Півняк, Н. Холод та ін. Однак на мою думку, в сучасних в сучасних умовах ринкової економіки необхідно приділити більше уваги для визначення основних проблем соціального захисту в Україні та шляхів їх вирішення.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Соціальне забезпечення є складовою соціальної політики держави і одночасно вважається невід'ємним компонентом системи соціального захисту і соціальної роботи зокрема. Так одним з головних показником рівня розвитку країни є забезпечення соціальним захистом усіх верств населення через застосування ефективної соціальної політики, а формою її реалізації виступає ефективний та якісний процес фінансування соціальної сфери, що в свою чергу забезпечить належний розвиток як суспільства так і економіки в цілому.

Мета статті. Головною метою цієї роботи є дослідження соціального забезпечення громадян: пошуку недоліків та пошук перспектив розвитку.

Виклад основного матеріалу. Як соціально економічна категорія соціальне забезпечення є відносинами щодо перерозподілу національного доходу з метою забезпечення встановлених соціальних стандартів життя для кожної людини в умовах дії соціальних ризиків.

Згідно зі ст. 46 Конституції України: «Громадяни мають право на соціальний захист, що включає право на забезпечення їх в разі повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних від них обставин, в також у старості». В цій же статті визначається мінімальний рівень такого забезпечення: «Пенсії та інші види соціальних виплат та допомоги, що є основним джерелом існування, мають забезпечувати рівень життя, не нижчий від прожиткового мінімуму встановленого законом» [1].

У науковій літературі можна зустріти різні визначення «соціальне забезпечення». Так, фахівці в галузі права соціального забезпечення, наприклад П.В. Галаганов його трактує так: «Соціальне забезпечення – це одна із способів розподілу частини валового внутрішнього продукту шляхом надання громадянам матеріальних благ з метою вирівнювання їхніх особистих доходів у випадках настання соціальних ризиків за рахунок коштів цільових фінансових джерел в обсязі та на умовах, суворо нормованих суспільством, державою, для підтримки їх повноцінного соціального статусу [2, с. 416].

На думку В.В. Зубенко та І.В. Самчинської, «державне соціальне забезпечення – це гарантована система матеріального забезпечення громадян (у грошовій і (або) в натуральній формі) після досягнення певного віку, у разі інвалідності, втрати годувальника, тимчасової непрацездатності, виховання дітей, втрати трудового заробітку та доходу і в інших випадках спеціально обумовлених законом, а також охорони здоров'я і здійснюється за рахунок спеціально створених позабюджетних фондів обов'язкового соціального страхування, які формуються за рахунок страхових внесків (єдиного соціального податку) та асигнувань з державного бюджету уповноваженими органами в порядку, встановленому законодавством» [3, с. 72].

С.В. Калашников вважає, що соціальне забезпечення це система суспільних відносин, що складаються між громадянами та органами держави, місцевого самоврядування, організаціями з приводу надання громадянам за рахунок спеціальних фондів медичної допомоги пенсій, допомог та інших видів забезпечення при настанні життєвих обставин, що тягнуть за собою втрати

або зниження доходу, підвищені витрат, мало-забезпеченість, бідність [4, с. 47].

Ці визначення містять сутнісні ознаки явища соціального забезпечення і відображають його особливості. Найбільш важливі з них: соціальне забезпечення здійснюється державою з цільових, спеціальних фондів, а також фондів обов'язкового соціального страхування. Воно спрямоване на вирівнювання доходів громадян, підтримання їх повноцінного соціального статусу у встановлених законом випадках: втрати або зниження доходів, старості, інвалідності, тимчасової непрацездатності, втрати годувальника тощо. Структурно соціальне забезпечення включає в себе, у відповідності з цими законами, такі організаційно-правові форми, як соціальне забезпечення в порядку обов'язкового соціального страхування і за рахунок асигнувань з державного бюджету.

Отже, соціальне забезпечення можна визначити як систему державних і суспільних заходів із матеріального забезпечення громадян на випадок старості, інвалідності, хвороби, в разі втрати годувальника та в інших установлених законодавством випадках.

За стандартами Ради Європи і Європейського Союзу соціальне забезпечення віднесено до системи, яка включає крім соціального забезпечення (через соціальне страхування) також інші форми соціального захисту, зокрема державну соціальну допомогу, а також спеціальний і особливий (додатковий) соціальних захист для окремих категорій населення. Таке розуміння має важливе значення для національного законодавства, оскільки в Україні все ще немає загального закону про соціальний захист населення [8].

На сьогодні в Україні система організаційно-правових форм соціального забезпечення включає: соціальне страхування працівників та асигнування за рахунок бюджетів різних рівнів.

Найпоширенішою в Україні організаційно-правовою формою соціального забезпечення є соціальне страхування, яке становить відповідну систему правових відносин щодо надання матеріального забезпечення та соціальних послуг застрахованим особам (членам їхніх сімей) у разі настання страхових випадків у розмірах і порядку, визначених законами, за рахунок грошових фондів, які формуються шляхом сплати страхових платежів роботодавцями та особами, на користь яких здійснює страхування. Зокрема, загальний обсяг фінансування заходів із соціального захисту дітей, сімей, жінок та інших найбільш вразливих категорій населення збільшується в 2017 році проти показників 2016 року майже на 56% або на 40,5 млн. грн. до 91,7 млн. грн.

В Україні введено п'ять основних видів соціального страхування: пенсійне; у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності та втратами зумовленими похованням; медичне – на випадок хвороби; від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності; на випадок безробіття та інші види страхування, передбаченні законами України [7, с. 57].

Як відомо, система соціального страхування тісно пов'язана із системою заробітної плати, податковою системою, політичною ситуацією в державі, станом ринку праці, демографічними про-

блемами в сьогоденні і її динаміки на майбутнє. Тому її реформування повинно мати комплексний економічний характер.

Ми спостерігаємо нестабільність економічної ситуації у світі в зв'язку з кризовим становищем яке триває останні роки. Тому сьогодні найгострішими проблемами соціального страхування є низький рівень охоплення бідного населення соціальною підтримкою і низька адресність при наданні соціальної підтримки тощо.

При цьому слід зазначити, що біля 2,5-3,0 мільйона працюючого населення продемонстрували мінімальну заробітну платню (1450 гривень за 2016 рік), або навіть неповну зайнятість від неї. При такому навантаженні здійснювати соціальне забезпечення навіть на мінімального рівні держава неспроможна. Саме тому з січня 2017 року уряд ухвалив підвищення мінімальної заробітної плати на рівні 3200 грн. Підвищення мінімальної заробітної платні до економічно обґрунтованого розміру має низку позитивних наслідків, зокрема спонукання роботодавців до зростання ефективності виробництва шляхом визначення мінімального обсягу результативності та продуктивності праці, скорочення частки прихованої оплати праці і зростання податкових надходжень із доходів фізичних осіб і, відповідно, можливість виплати працівникам бюджетної сфери більш високої заробітної плати, збільшення надходжень до бюджету від податків з доходів фізичних осіб, ПДВ, акцизного збору, скорочення розміру дефіциту Пенсійного фонду, підвищення частки заробітної плати в структурі доходів населення до рівня продуктивних економік (55-70%) від нинішнього рівня 39%, що дозволить досягти скорочення навантаження на бюджет на надання субсидій, державної соціальної допомоги.

Дане підвищення має декілька пояснень а саме, одного боку, ймовірно, що справді йдеться про просту вправу – подвоєння мінімальної заробітної плати – з 1600 грн до 3200 грн., з іншого боку, за розрахунками Міністерства соціальної політики реальний показник прожиткового мінімуму становив 3156 грн на серпень 2016 року. Таке підвищення значно збільшило і середню заробітну плату по регіонам в цілому на 20% (рис. 1) [11].

На відміну від мінімальної заробітної плати, мінімальна пенсія з січня 2017 року становитиме лише 1373 грн. (1247 грн в 2016 році), при цьому прожитковий мінімум становитиме до кінця року 1 700 грн. В сою чергу збільшення заробітних плат призводить до збільшення доходів Пенсійного фонду України. За офіційною статистикою рівень видатків Пенсійного фонду на виплату пенсій є одним із найвищих у світі – він становить 22% ВВП. Зокрема у бюджеті 2017 року вже передбачена річна дотація у розмірі 156 мільярдів гривень.

У даному випадку для зменшення дефіциту можливі два варіанти, або це буде скорочення чистого дефіциту, або швидше за все створення нових програм в системі соціального захисту пенсіонерів. Саме тому з 2017 року, згідно із законом «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування», система нарахування пенсій зміниться. Так, 1 січня запускається накопичувальна система виплати пенсій: кожен українець віком до 35 років почне відраховувати частину своєї зарплати на майбутню старість.

Такі відрахування акумулюються на індивідуальному рахунку, скористатися ними можна буде тільки після виходу на пенсію. При цьому протягом п'яти років (з 2017 по 2022 рік) відсоток відрахувань поступово зростає з 2% до 7%. Надалі цей відсоток буде залишатися незмінним. За рік планується залучити близько 5 мільярдів гривень.

Але разом з тим будуть проводитися відрахування із солідарної (старої) пенсійної системи. Таким чином, при одночасній роботі і солідарній (старій) і накопичувальній (новій) пенсійній системі деяким категоріям громадян доведеться платити більше 22% + 2% до 22% + 7% податків протягом найближчих років [10].

Отже, наповнення бюджету Пенсійного фонду та інших фондів соціального страхування залежить від двох основних чинників – фонду оплати праці, який є базою дня нарахування страхових внесків, та своєчасності сплати цих внесків у терміни, передбачені законодавством.

Тому важливим завданням є активізація роботи з детінізації зарплат, посилення страхових принципів у соціальному страхуванні. За попередніми розрахунками Мінекономрозвитку, у січні-вересні 2016 року рівень тіньової економіки склав 35% від офіційного ВВП, що на 5 відсоткових пунктів менше порівняно з показником відповідного періоду 2015 року [9].

Важливою організаційно-правовою формою соціального забезпечення в Україні є його асигнування з бюджетів різних рівнів. Ця форма передбачає матеріальне забезпечення громадян державними пенсіями, допомогам, а також утримання і забезпечення осіб похилого віку і непрацездатних осіб за рахунок коштів Державного і місцевого бюджетів. З цих же джерел фінансуються соціальні послуги, які надаються державними або уповноваженими державою органами, а також пільги. Характерною ознакою цієї організаційно-правової форми є те, що соціальне забезпечення тут регулюється спеціальним законодавством. Різноманітні послуги, соціальні виплати та соціальні послуги в Україні безпосередньо передбачені у 58 законах та більше ніж 120 підзаконних нормативно-правових актах.

У деяких випадках в Україні застосовується змішане фінансування видів соці-

ального забезпечення, що поєднує обидві організаційно-правові форми соціального забезпечення: загальнообов'язкове соціальне страхування та асигнування бюджету. Коло осіб, на яких поширюється змішаний спосіб фінансування соціального забезпечення, досить широке – це громадяни, яким з огляду на особливості виконуваної ними роботи, держава запровадила додаткові заходи їхнього соціального забезпечення, але вже за рахунок бюджетних коштів.

Соціальне забезпечення за рахунок асигнувань з бюджетів має метою надання додаткового соціального захисту понад те, що надається, за рахунок соціального страхування. Воно також покликане забезпечити тих осіб, які не мають права на соціальне забезпечення, за рахунок коштів соціального страхування, оскільки в силу своєї діяльності не підлягають загальнообов'язковому соціальному страхуванню або ж не працювали і не мають відповідного страхового стажу для призначення соціального забезпечення за рахунок коштів соціального страхування [6, с. 408].

В умовах ринкових відносин держава не може здійснювати соціальне забезпечення усіх категорій населення, а тому роль цієї організаційно-правової форми обмежена фінансовими можливостями держави. Проте її існування є прямим наслідком проголошення Конституцією України соціальною державою, для якої соціальне забезпечення осіб, котрі не одержують виплат за рахунок соціальних страхових фондів, є прямим обов'язком.

Тому на мою думку, зараз головною проблемою соціальної сфери України є незавершеність соціальної реформи. Це стосується і низького рівня охоплення бідного населення соціальною підтримкою, і низької адресності при наданні соціальної підтримки тощо.

Так з 2017 року головний принцип соціальної допомоги, яку збільшив уряд уряд – адресність. Всіх, хто не зможе сплачувати за комунальні послуги за новими тарифами, держава гарантовано забезпечить субсидіями. Загалом на субсидії передбачено 51 млрд грн, що на 20% більше, ніж 2016 року. Однак зростання видатків на субсидії – тимчасове явище. За рахунок зростання заробітних плат, впровадження проектів енергое-

Рис. 1. Середньомісячна заробітна плата по регіонах за грудень 2016 – січень 2017

Джерело: розроблено автором

фективності число родин, які потребуватимуть субсидій в опалювальному сезоні, з 18-19 років почне знижуватись [9].

Також, існують факти махінацій у сфері надання пільг. Вирішення цієї проблеми є обов'язковим і актуальним сьогодні через брак коштів в економіці країни. Це дозволить використання коштів на збільшення допомоги громадянам, які справді її потребують.

Висновки і пропозиції. Потрібно зазначити, що в Україні є резерв для послаблення наслідків соціальної реформи. Головним вирішенням ситуації має бути детинізація економіки та підвищення платіжної дисципліни. А це насамперед питання ефективності податкової системи у державі, необхідно оптимізувати спрощену систему

оподаткування, через виведення деяких типів підприємства з неї передусім фермерських господарств і сільськогосподарських кооперативів.

Також слід розглянути перспективи оптимізації моделі управління соціальною системою. Мова іде про монетизацію пільг, про допуск на ринок соціальних послуг організацій недержавної форми власності, про очищення правового поля від можливостей зловживання у соціальній сфері.

Отже, для підвищення ефективності системи соціального захисту населення дуже важливе значення мають принципи соціального захисту, які дозволяють окремим її елементам та підсистемам гнучко та динамічно адаптуватися до будь-яких змін соціально-орієнтованої економіки.

Список літератури:

1. Конституція України від 28 червня 1996 р.
2. Галаганов В.П. Право соціального забезпечення / В.П. Галаганов // Учебник. – М.: Изд. Центр «Академия», 2014 р. – 416 с.
3. Зубенко В.В., Самчинська І.В., Рудик А.Ю. Бюджетний моніторинг / В.В. Зубенко, І.В. Самчинська, А.Ю. Рудик [та ін.] // ІБСЕД, Проект «Зміцнення місцевої фінансової ініціативи ЗМФІ-ІІ» впровадження», USAID. – 2015. – 72 с.
4. Калашников С.В. Теоретичні аспекти формування соціальної сфери в сучасних економічних умовах / С.В. Калашников // Ефективна економіка. – 2016. – № 1. – 47 с.
5. Кіряню Т.М. Державне фінансове забезпечення соціальної сфери: [монографія] / За ред. д.ф, проф. Т.М. Кіряню // В-во Чабаненко Ю., 2016. – 398 с.
6. Півняк Г.Г. Соціальна відповідальність влади, бізнесу, суспільства. Монографія у 2-х томах. Том II / за ред. Г.Г. Півняка // МОНУ, Нац. гірн. ун-т. – Д.: НГУ, 2015. – 408 с.
7. Хлод Н.М. Розподіл доходів та бідність у перехідних економіках: монографія / Н. Хлод. – Львів: Видавничий центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2009. – 57 с.
8. Щодо вдосконалення пенсійного законодавства в Україні. Аналітична записка Національний інститут стратегічних досліджень [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua/articles/1830>
9. <http://www.minfin.com.ua>
10. <http://www.pfu.gov.ua/>
11. <http://www.ukrstat.gov.ua>

Дутчак А.В.

Черновицький національний університет імені Юрія Федьковича

СОЦИАЛЬНОЕ ОБЕСПЕЧЕНИЕ ГРАЖДАН: СОВРЕМЕННОЕ СОСТОЯНИЕ И ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ

Аннотация

Исследовано социальное обеспечение в Украине. Проанализировано современное состояние, тенденции развития и обозначены направления улучшения функционирования системы социального обеспечения в современных условиях базируется на деятельности четырех внебюджетных фондов. Исследована организационно-экономические и социальные особенности функционирования общеобязательного социального страхования, источники формирования и управления функционирования пенсионного фонда. Доказано, что система социального обеспечения в Украине находится в стадии реформирования, в процессе поиска оптимальной структуры основных функций, приоритетных направлений деятельности на разных уровнях.

Ключевые слова: социальное обеспечение, социальное страхование, реформирование, целевые фонды, ассигнования, бюджет.

Dutchak A.V.

Chernivtsi National University named after Yuri Fedkovych

PUBLIC SOCIAL SECURITY: CURRENT STATE AND PROSPECTS OF DEVELOPMENT

Summary

Social Security in Ukraine. The current state, trends and outlined directions of improvement of the system of social security in modern conditions, based on the activity of four extrabudgetary funds. Organizational, economic and social peculiarities of compulsory social insurance, the sources of the operation and management of the pension fund. Proved that the social security system in Ukraine is in the process of reform in the search for the optimal structure of the basic functions, priorities at different levels.

Keywords: social security, social security reform, trust funds, allocations budget.